

УДК 32(477)

DOI: 10.30840/2413-7065.4(89).2023.293006

ІДЕОЛОГІЯ І ПРАКТИКА РАШИЗМУ: РЕКОНСТРУКЦІЯ ВИТОКІВ ТА ІМПЕРСЬКА СУТНІСТЬ

Валентин КРИСАЧЕНКО*orcid.org/0000-0002-4965-2750*

доктор філософських наук, професор,

завідувач відділу військово-патріотичного виховання НДІУ

Анотація. Нинішня російсько-українська війна є продовженням системної стратегії російської імперії на підкорення України та знищення її ідентичності. Ідеологія цієї політики живиться традиційними історичними наративами московії, актуалізованими згідно з реаліями сьогодення. Сутністю і стратегією існування російської імперії (незалежно від назви цієї держави) є тотальне загарбання і використання ресурсів підлеглих країн та народів з привласненням при цьому їхньої матеріальної, культурної та інтелектуальної спадщини. Злочинним механізмом досягнення цієї мети є тоталітаризм та автократія, орієнтовані на забезпечення безумовної влади над людьми. Організуючим началом подібної політики слугує певна ідеологія, тобто система визначальних норм і правил функціонування держави. До її структури увіходять як успадковані моделі поведінки, так і набуті стратегічними діями згідно з ситуативними вимогами часу. В московії поєдналися принципи східного деспотизму з його рисами безумовного автократизму як форми правління, імперськими «духовними скрепами», європейськими трендами візантизму (теократизму), комунізму та фашизму. Для російської держави в усіх її історичних політичних формовтленнях (улус-ханство-царство-імперія-союз-федерація) ідеологічний інструментарій впливу завжди увіходив до стратегічного арсеналу її експансіоністських просувальних дій. При цьому сам зміст відповідних ідеологем міг бути варіативним залежно від ситуативних обставин. За часів Чингіз-хана цю функцію виконували приписи «Яси», в християнізованих улусах Золотої Орди (на московщині) – ортодоксальне православ'я, в СРСР – марксизм-ленінізм, в сучасній РФ – еkleктична суміш того й іншого у вигляді «духовних скреп» з додатком персоналізованого деспотизму. Відповідні функціональні структури влади вживлювали такі матриці в реальне буття суспільства, користуючись своїми насильницькими та деструктивними засобами і підходами, реалізуючи таким чином політику тоталітаризму.

Ключові слова: рашизм; московія; ідеологія тоталітаризму; агресія проти України; злочини проти людяності; геноцид.

THE IDEOLOGY AND PRACTICE OF RASHISM: RECONSTRUCTION OF THE ORIGINS AND IMPERIAL ESSENCE

Valentyn KRYSACHENKO

Doctor of Philosophical Sciences, professor,

Head of the Military and Patriotic Education Department of RIUS

Annotation. The current russian-Ukrainian war is a continuation of the systemic strategy of the russian empire to subjugate Ukraine and destroy its identity. The ideology of this policy is fed by traditional historical narratives of moscow, updated according to the realities of today. The essence and strategy of the existence of the russian empire (regardless of the name of this state) is the total usurpation

© Крисаченко В.

and use of the resources of subordinate countries and peoples while appropriating their material, cultural, and intellectual heritage. The criminal mechanisms for achieving this goal are totalitarianism and autocracy, aimed at ensuring absolute power over people. The organising principle of such a policy is a certain ideology, that is, a system of defining norms and rules for the functioning of the state. Its structure includes both inherited models of behaviour and acquired strategies of action according to the situational requirements of the time. In muscovy, the principles of eastern despotism, with its features of unconditional autocracy as a form of government, imperial "spiritual bonds," European trends of Byzantism (theocracy), communism, and fascism, were combined. For the russian state in all its historical political forms (ulus-khanate-kingdom-empire-union-federation), the ideological toolkit of influence has always been part of the strategic arsenal of its expansionist advances. At the same time, the content itself of the respective ideologues could be variable, depending on the situational circumstances. During the time of Genghis Khan, this function was performed by the prescriptions of "Yasa," in the Christianized uluses of the Golden Horde (in muscovy), Orthodoxy, in the USSR – Marxism-Leninism, in the modern rf – an eclectic mixture of both in the form of "spiritual bonds," with the addition of personalized despotism. The corresponding functional structures of power instilled such matrices into the real life of society, using their violent and destructive means and approaches, thus implementing the policy of totalitarianism.

Key words: rashism; muscovy; ideology of totalitarianism; aggression against Ukraine; crimes against humanity; genocide.

Постановка проблеми. Сутністю і стратегією існування російської імперії (незалежно від назви цієї держави) є тотальне загарбання і використання ресурсів підлеглих країн та народів з привласненням при цьому їхньої матеріальної, культурної та інтелектуальної спадщини. Злочинним механізмом досягнення цієї мети є тоталітаризм та автократія, орієнтовані на забезпечення безумовної влади над людьми. Організуючим началом подібної політики слугує певна ідеологія, тобто система визначальних норм і правил функціонування держави. До її структури увіходять як успадковані моделі поведінки, так і набуті стратегіями дії згідно з ситуативними вимогами часу. В московії поєдналися принципи східного деспотизму з його рисами безумовного автократизму як форми правління, імперськими «духовними скрепами», європейськими трендами візантизму (теократизму), комунізму та фашизму. В своєму поєднанні вони

і складають ідеологічне ядро ідеології рашизму – сучасної програми існування і дії російської держави. У практичному втіленні рашизм призводить до дегуманізації та знелюднення буття, є загрозою для національної та міжнародної безпеки, усталеного світоустрою.

Актуальність. Нинішня російсько-українська війна є продовженням системної стратегії російської імперії на підкорення України та знищення її ідентичності. Ідеологія цієї політики живиться традиційними історичними наративами московії, актуалізованими згідно з реаліями сьогодення. Знання про сутнісні риси та підвалини дій агресора є важливим для розбудови концепції національної безпеки України, пошуку ефективних моделей опору супротивнику та досягнення перемоги у протистоянні з ним.

Аналіз основних джерел, досліджень і публікацій. Золотоординські витоки рашизму свого часу глибоко

проаналізував відомий емігрантський історик, син академіка В. І. Вернадського, Г. В. Вернадський [1; 2]. Американський вчений Роберт Конквест доказово обґрунтував злочинну сутність комуністичної ідеології та безпосередню відповідальність сталінського режиму за злочин геноциду шляхом здійснення голодомору в Україні в 1932–1933 рр. [9]. Знаний український літератор і дослідник Євген Гуцало системно проаналізував особливості ментальності орди і дійшов висновку, що це – хижа зграя насильників, яка призвичаєна до грабіжництва і живе коштом чужої праці, руйнуючи при цьому усталений, органічно вписаний у довкілля господарський лад поневолених народів, їхні звичаї, культуру, ідентичність [7]. У фундаментальній праці визначного українського мислителя Мирослава Поповича «Червоне століття» (2007) окреслена історія європейської цивілізації ХХ ст., і насамперед у тому регіоні, який був охоплений комуністичним тоталітаризмом. Філософ доходить висновку про сутнісну єдність комунізму та фашизму, агресивні дії яких спричинили другу кризу європейської цивілізації, і підсумовує: «Повертаючись до часто обговорюваного питання, який режим гірший – комуністичний чи фашистський, варто від початку зазначити його безглуздість» [10, с. 522]. Зазначимо, однак, що діяння фашизму зазнали справедливого засудження з боку переможців та покаяння з боку переможених, тоді як носії комуністичної бази досі воліють нав'язувати свою волю усьому світові. Фахівці Національного інституту стратегічних досліджень, починаючи з 2014 р., невпинно досліджували реальні та потенційні загрози рашизму для України та всього світу, наголошуючи

на його спадкоємності з попередніми формами російського деспотизму. Зокрема, в колективній монографії «Режим Путіна: перезавантаження-2018» (2018) розглянуто власне внутрішню та зовнішню політику агресора як парадигму курсу кремля на відновлення свого імперського статусу, зокрема і шляхом насильницької реінтеграції до свого складу постімперського простору [18]. В тому ж році відомий американський історик Тімоті Снайдер оприлюднив дослідження «Шлях до несвободи. Росія, Європа, Америка» (український варіант з'явився у 2020 р.), в якому проаналізував складні та драматичні трансформації в цих регіонах від 2013 до 2017 року. Серед головних висновків – трансформація путінського режиму у відверту диктатуру та його новоімперські зазіхання, значення України для збереження європейської демократії [19].

Осмислюючи причини та наслідки повномасштабного вторгнення московії в Україну, відомі історики Володимир Горбулін та Валентин Бадрак у своїй монографії «Над прірвою. 200 днів російської війни» підрахували, що зараз Україна веде 23-тю війну за свою незалежність проти агресивної росії-московії, і ця війна виявилася найбільш кривавою. Автори вишукують відповіді на питання, як така війна взагалі стала можливою, чому наміри агресора не були упереджені світовими лідерами (країнами, організаціями та ін.), і підводять до аргументованих висновків про те, що перемога і в цьому разі неодмінно буде за силами добра і демократії [5]. Низка публікацій була присвячена аналізу різноманітних форм геноциду, реалізованих імперією проти українського та інших етносів протягом останніх століть [10; 11; 12].

Ґрунтовне дослідження «Заборонити рашизм» (2023) було ініційовано і виконано під проводом очільника Київського університету імені Бориса Грінченка Віктора Огнев'юка. Колектив учених дослідив витoki формування російського месіанства та експансіонізму, які стали підґрунтям до творення імперської ідеології «русского мира», фальсифікації та привласнення набутків української цивілізації, дається визначення, структура ідеології й практики рашизму [8].

Метою статті є аналіз витоків та злочинної, імперської сутності рашизму включно з реалізацією його ідеології зі знищення української ідентичності на практиці.

Виклад основного матеріалу.

Етимологічний дискурс. Усталений світопорядок діями однієї з держав опинився під загрозою. Офіційне ім'я цієї держави – російська федерація, але зазвичай іноземці користуються терміном «раша», похідним від вкраденої ними назви давньої України – Russia. Водночас існує практично неміряна кількість варіативів цієї назви залежно від авторів та їхніх уподобань, котрі мають переважно зневажливо-іронічний характер. Вікіпедія наводить синонімічний ряд на кшталт *раха, рашка, параша, парашка, рашка-парашка, рашастан, рашабад, рашколенд, путраша* і т. д. і т. п. А самі діяння, котрі чинились агресором на суверенних територіях інших держав, насамперед незалежної України, викликали прямі асоціації з іншим нелюдським політичним режимом – фашизмом, злочини якого отримали справедливую оцінку на Нюрнберзькому трибуналі. Саме таким чином і виник асоціативний термін *рашизм* як похідний покруч від *раша* та *фашизм*. Цей термін легітимізувався

в суспільній свідомості саме для означення політичної ідеології та суспільної практики сучасної росії, котрі включають автократизм та тоталітаризм в управлінні суспільством, терор, насильство, геноцид та інші злочини проти людяності у взаєминах з об'єктами їхньої агресії. До політико-правового поля поняття *рашизм* ввела Верховна Рада України. 14 квітня 2022 р. відповідною постановою рф була оголошена державою-агресором, а 2 травня 2023 р. рашизм був визнаний державною ідеологією агресора [17]. Таким чином, було окреслено смислове поле цього поняття і надано йому юридичну кодифікацію.

При цьому особливо слід мати також на увазі, що, крім модерних рис, індукованих комунізмом та фашизмом ХХ ст., рашизм спирається на матриці поведінки, набуті протягом своєї історичної минувшини, починаючи з часів перебування московщини в підпорядкуванні імперії чингізидів та її трансформації в подальші автократичні режими. Інакше кажучи, для того, щоб зрозуміти справжню сутність рашизму, необхідно здійснити історичну реконструкцію його витоків та еволюції. Це дасть можливість наповнити дану матрицю тоталітаризму його дійсно глибинними коренями і засвідчити невідповідність цієї загрози не лише для України, але й усього цивілізованого світу.

Ординські витoki. Найпершу ґрунтовну етнічну мапу давньої Русі виклав печерський чернець Нестор у «Повісті минулих літ». Мислитель виокремив родоплемінну множину людності давньої Русі-України і відобразив місце кожного з давніх етносів на «генеалогічному дереві» людства. Слов'яни (поляни, деревляни, дреговичі, полочани, словени)

залюднювали простори басейнів Дніпра, Двіни, Десни, Сейму, Сули та Полоті, жили довкола озера Ільмень. А на землях, де згодом постало московське царство, сиділи «інші народи, які данину дають Русі: чудь, весь, меря, мурома, черемиси, мордва, перм, печера, ям, литва, зимигола, корсь, нарова, ліб». І літописець наголошує: «Ці мають свою мову, від коліна Яфетового, бо живуть у північних краях» [13, с. 7]. Ось саме «ці» – *чудь, весь, меря, мурома, черемиси, мордва, перм, печера, ям, литва, зимигола, корсь, нарова, ліб* – і є **прямими предками московитів**.

Ця периферія руської держави була зорієнтована на духовні конструкти християнства візантійського зразка як ідеологічні догмати. Відповідна доктрина була привнесена до фінно-угрів незрозумілою їм староболгарською мовою. А тому християнізація відбулася переважно на рівні княжого двору, війська, міського люду тощо. Абсолютна ж більшість населення зберегла свій первісний родоплеменний устрій та світогляд. І коли настали часи монгольської навали, місцеве населення практично без спротиву призвичаїлось до життя в новій деспотичній державі.

В імперії Чингіз-хана та його послідовників ідейно-світоглядним канонем залишалася **Яса** – зведений корпус правил земного і небесного буття, своєрідна священна книга завойовників. І головним постулатом цього вчення було твердження про **божественну сутність самого володаря**, за невизнання чи порушення якого невідплатною ставала смертна кара. Саме **Небо (Тенгри)** було найвищим божеством, джерелом всього сущого, самого життя, воно визначало вічний порядок і лад, звершувало

правосуддя, йому підкорялись будь-які інші боги і божества. А тому всі інші конфесійні вподобання та міфологічні конструкти підкорених народів, зокрема буддизм, іслам, племенні культури тощо, сприймалися толерантно за умови незаперечного прийняття ними цієї абсолютної істини.

У цьому контексті самі золотоординські правителі ситуативно визначались зі своєю особистою прихильністю до того чи іншого конфесійного земного різновиду Небесної істини. Як зазначав Г. Вернадський, «Бату, перший хан Кипчакії [Золотої Орди], був шанувальником Неба. Його син Сартак прийняв християнство. Брат Бату Берке був повернутий до ісламу. Його спадкоємці знову повернулись до Неба, і лише в XIV ст. Узбек увів іслам як офіційну релігію ханства» [2, с. 143]. В усіх випадках незмінним залишався головний постулат – **божественність володаря і корисність тих чи інших конфесійних вподобань його підданих для їхнього служіння повелителю і державі**. При цьому збереження місцевих (туземних) звичаїв та ідолів залишалось своєрідним заохоченням для нових підданих у справі їхньої безумовної покори верховному земному божеству.

Відомий знавець середньовічної історії Г. В. Вернадський таким чином описує етнополітичну структуру суспільства степняків: «Ім'я «монгол» визначально стосувалось одного маленького племені. Це плем'я заявило про себе на початку XII в., але в середині століття було розбите своїми сусідами – татарами – і зазнало дезінтеграції. Потім татари, в свою чергу, стали одним із провідних племен Монголії...» [2, с. 20]. Спершись на підтримку китайської «Золотої династії»

(Цзінь), татари вчиняли масові погроми монголів, навіть безпосередньо використовуючи для цього (наприклад, у 1161 р.) і саму китайську армію.

Приблизно в цей час і з'явився на світ Темучин – майбутній провідник монголів і «повелитель неба» Чингізхан. І саме татари були безпосередніми винуватцями загибелі його батька. Помста – ось головний рушійний чинник, яким керувався молодий вождь монголів. Формування майбутньої імперії розпочалося з відновлення справедливості – в розумінні Темучина: і особистої, і родової. У 1182 р. його військо вщент розтрощило татарську рать і здійснило потім низку каральних заходів: «Татарський князь (вождь) Муджін-Султу і всі мужчини високого зросту були перебиті, живими залишили тільки невисоких мужчин та малих дітей» [4, с. 13]. У наш час подібні дії цілковито підпадали б під кваліфікацію як **злочин геноциду**, але для молодого полководця то був звичний шлях для досягнення абсолютної влади в Монголії, що він незабаром і зробив, послідовно здолавши, з безжалісною селекцією неугодних, інші конкурентні племена – **меркитів, караїтів та найманів**.

У своїх наступальних операціях Чингізхан саме загоми татар кидав у перших лавах на супротивника, діючи подібно до своєрідного використання «штрафних батальйонів» його злочинними продовжувачами – Сталіним та путінім. Але навіть якщо серед рекрутів у нього вже власне татар і не було, все одно ворога сповіщали, що з лихом до них прийшли саме «татари». В цій аберації дій, **перекладання причинення із себе самого на іншого суб'єкта**, міститься і бажання перекласти відповідальність

на іншого, і намір умилювати богів за безневинно пролиту кров, і психологічний тренд приниження історичних конкурентів та створення до самого їхнього імені повсюдної ненависті і зневаги. Внаслідок цієї своєрідної психологічної маніпуляції етнонім «татари» міцно прижився на безкрайніх просторах нової імперії і для місцевої людності однозначно асоціювався з образом прийшлої ворожої сили, отримав власне повноцінне смислове навантаження саме для узагальнюючого найменування завойовника і створеної ним нової соціально-політичної реальності.

Відтепер **всі члени Орди ідентифікувались не за етнічним походженням, а за самою належністю до неї**, а тому кваліфікувались як *татари*. В Московському улусі до цього додалося територіальне йменування – *московити*. В петровські часи, після крадіжки історичної назви «Русь», всіх *верноподданих* почнуть іменувати *россеянами*. Після жовтневого перевороту 1917 р. кремлівська верхівка запустить ідеологічний тренд совковості, а більшовики почнуть іменувати все підконтрольне населення *советським народом*.

Понад те, територія московщини («заха улус», звідки – «захолустье»), як своєрідний край світу, стала привабливою і для самих «монгольських» переселенців. Для управління підкорених земель двадцять тисяч монголів улусу Джучі були розподілені по трьох ордах – Золотій, Білій та Синій [6, с. 17]. До Золотої увіходив і московський улус, і саме він отримав левову пайку з «демографічного дарунка» завойовника. Потужний струмінь монгольської крові дістався московщині і на початку XIV ст., коли хан Узбек захопив ординський престол

і оголосив іслам державною релігією [3, с. 71]. Супротивників нової віри жорстоко карали, а незгодні, які вціліли, кинулись рятуватись втечею, і основний потік переселенців був спрямований у північно-західному напрямку, у верхів'я Волги та Оки.

Саме вцілілі монгольські воїни хана Узбека, на думку Георгія Вернадського, «стали ядром московських ратей, які розгромили Мамаю на Куликовому полі, а потім зупинили натиск Литви» [3, с. 71]. В цій битві **змагалися між собою, по суті справи, два монгольських війська**: християнізоване, під проводом князя Дмитрія (Донського), й ісламізоване, під кермуванням хана Мамаю.

Вивищення московії. В ординському суспільстві існують визначальних два організаційних модуси: з одного боку, це воля (влада) верховного (божественного!) правителя з відповідними атрибутами та механізмами, з другого – інтерес, зацікавленість колективного ординця бути належним до цієї спільноти. Обидва начала при цьому об'єднуються спільною метою: *привласнення чужого ресурсу*. Саме це – спільна стратегія, смисли і мета їхньої організованої діяльності. І полягає ця стратегія в загарбанні, грабунках, привласненні, наживі на чужому горі, з одного боку, і забезпеченні власного процвітання за чужий рахунок – з другого. Це та живильна сила, яка є джерелом і засобом для існування подібної спільноти. І для того, щоб стати її часткою, етнічне походження не має ніякого значення.

В Орді відбулася політична, етнічна і соціальна трансформація колишньої периферії київської держави згідно з матрицею східного завойовника. Г. Вернадський зазначав: «Ці зміни у відношеннях

поступово відобразились в новій концепції держави і суспільства. Старі вільні політичні інститути були замінені владою великого князя. Вільне суспільство поступово трансформувалося в ряд соціальних класів, зобов'язаних служити державі. Новий порядок набув певних рис вже в післямонгольський період, однак його зародки знаходяться в тих змінах, які були привнесені монголами на Русь в результаті їх правління» [3, с. 84].

І новий, московський, улус розпочав вперту боротьбу – ні, не за звільнення, а за паритетність і, зрештою, за верховенство в Золотій Орді. Після перемоги над Казанським (1552), Астраханським (1556), Сибірським (1578–84) і Кримським (1774–83) ханствами він таки досяг поставленої мети, поширивши свою владу на всю її західну територію. Для легітимізації здобутого місцевими зверхниками було піднесено свій статус до рівня *царства*. Його ж людність отримала звичну норму поведінки: абсолютну покору всередині держави і право на розбій та грабунок поза її межами. В таких умовах саме їхнє існування залежало не від власної продуктивної праці, а здатності захопити і використовувати чужі ресурси. А умовою споживацького успіху стало підкорення (усунення, ліквідація) законного власника цих ресурсів. Саме таким чином політика **геноциду**, тобто фізичного знищення потенційного конкурента, стала головним злочинним інструментарієм поширення впливу орди в навколишньому світі [11]. Підкорення московитами нових територій завжди відбувалось за однотипним сценарієм: повсюди тривали масові вбивства та грабж, рабська праця або вигнання автохтонів з їхніх предківських земель, нищення та спалення міст,

містечок і сіл, церков і монастирів. А на спустошених землях з'являлися переселенці-неофіти – тисячі «боярських дітей», «служилих» московських людей, безліч ратників та холопів з уже «освоєних» загарбниками країн.

Згідно з сучасними міжнародними політико-правовими нормами всі злочинні дії однієї держави щодо іншої визначаються як агресія, а дії агресора щодо корінного населення окупованої країни з його винищення, розселення за межами батьківщини, денаціоналізацією тощо кваліфікуються не інакше, як військові злочини, геноцид та злочини проти людяності.

«Європеїзація» Орди. Третій Рим. Зміцнення політичного статусу Московського улусу посеред золотоординських регіонів традиційно пов'язують з битвою 8 вересня 1380 р. на Куликовому полі і перемогою в ній війська під проводом князя Дмитрія Донського над ординцями. Щоправда, заледве через два роки Москва була захоплена і спалена темником Мамаєм, а тому повноцінна самодостатність була засвідчена під час т. зв. «стояння на Угрі». В 1480 р. протягом цілого літа на берегах цієї річки, навпроти один одного, розташувалися війська московські царя Івана III і хана Золотої Орди Ахмата, який хотів відновити свою владу над північними територіями. Це стояння тривало аж до початку листопада, коли вдарили перші морози; татари в літньому оснащенні були «нагі, босі, обдерлися», і Ахмат спішно відступив.

Саме з цього часу Москва утверджується як новий «збирач земель», тобто своєрідний геополітичний центр на всьому, вкрай розбалансованому, просторі Золотої Орди. Попереду чекала важка, виснажлива боротьба за першість, адже

поруч неї на аналогічні права претендують потужні ханства-конкуренти. Їх ослаблення та впокорення знаходиться серед першочергових завдань кремлівської влади. Десь у 80-х роках XV ст. московська держава набуває реальної незалежності від хана Орди. Чи не вперше титул царя до Івана III був вжитий у дипломатичному документі в 1474 р., і це легітимізувало його статус як рівнозначний іншим зверхникам ординських ханств. Але навіть на початку наступного століття цей титул вживався з обережністю, напівофіційно, з пересторогою на більш високий статус кримського хана. Але саме домагання московських зверхників називатися царями свідчить про їхню глибинну належність до самої Орди і їхнє бажання очолити її. Водночас, досягнувши свого, загарбницьким оком знову почали поглядати на Європу, вишукуючи для себе можливість не тільки знову чимось пожитися, але й претендувати на її скарби і цінності цивілізаційного штибу.

Отже, не меншою спокусою, аніж завоювання верховенства в самій Орді, постає також західний вектор потенційної територіальної експансії. І тут на поміч військовим можливостям постає необхідність обґрунтування свого майорату на ці землі, спадкового права на володіння ними. Саме в цьому контексті і з'являється доктрина про Москву як «третій Рим» з усіма випливаючими звідси логістичними задумами та діями. І тут дуже вчасно стає в нагоді відібрана свого часу у Києва та Переяслава як військовий трофей давньоруська церковна організація. Для задоволення політичних амбіцій північних ординських царів виявляється надзвичайно потрібним і корисним її походження, своєрідні

предківські корені православ'я, котрі уможливають ставити принципове питання про права власності на всю родову спадщину. А ця спадщина проглядається через златоверхий Київ, «матір городів руських», аж до візантійського Константинополя, осердя римської (ромейської) імперії.

Канонічна та організаційна залежність російських епархій від Константинополя відверто дисонувала з політичними амбіціями московських можновладців. Московський собор 1448 р. самочинно, без благословення Константинополя, висвячує на посаду «митрополита Київського» рязанського єпископа Іону (пом. 1461 р.). І цей митрополит був останнім, хто вінчався титулом «Київський і вся Русі», а всі наступні вже іменувались «Московськими і вся Русі». Подібним діям необхідна була відповідна концептуальна підтримка, і вона з'являється. В публічному просторі заявляє про себе і свої одкровення ігумен псковського Єлеазарівського монастиря Філофей (бл. 1465–1542). Він звертається з посланням до царя Василя III (1505–1533) з листом, у якому міститься пропозиція, від якої той не в змозі відмовитися. Це послання написано не пізніше 1521 р., і саме в ньому викладається ідея, котра просвітлює правителя. Церква старого Риму осквернилась язичниками і скніла, церковні врата другого Риму, Константинополя, ворогами нечестивими порубані й посічені. Отже, висновує чернець, «тепер третього, нового Риму, державного твого царства свята соборна апостольська церква у всіх кінцях всесвіту в православній християнській вірі по всій піднебесній понад сонця сяє» [20, с. 437]. Він же викладає і прийнятну для узурпатора генеалогію, в якій серед

«прадідів» царя присутні «великий Константин, і блаженний святий Володимир, і великий богообраний Ярослав, та інші блаженні святі, того ж кореня, що й ти» [20, с. 439]. Концептуальна канва для номінативного рейдерства була сформульована чітко і напрочуд амбіційно і в подальшому стала для правителів своєрідним керівництвом до дії.

Наступного листа старець Філофей пише взимку 1528 р. і адресує його відповідальному придворному В. Г. Мисюрю Мунехіну. В ньому він доводить свою ідею до логічного завершення у вигляді не релігійної, а саме державницької доктрини, причому геополітичного масштабу. Цьому слугує насамперед запропонована нова історіософія: «два Рима впали, а третій стоїть, а четвертому не бувати» [21, с. 453]. Історія стає, таким чином, жорстко каналізованою і фіналістичною. А смислу цієї історії надає богообрана держава – Московське царство: «Всі християнські царства добігли кінця і зійшлись в єдиному царстві нашого государя, згідно з пророчими книгами, і це – російське царство» [21, с. 453]. На додаток до цього псковський мудрець позначає верховенство московського правителя над усіма іншими великими володарями узурпацією їхніх титулів. Він вживає повний формуляр титулування Василя III, у якому є: великий князь – взятий від Русі, цар – титул із Золотої Орди, самодержець – калька з грецького *autokrator*, титулу візантійських імператорів-базилевсів.

Заявка на всесвітнє панування обґрунтовується, таким чином, всім попереднім політико-духовним надбанням людства, володарем якого одноосібно оголошувався кремлівський вождь. Поняття *Рим* при цьому позбавляється

власної просторово-континуальної визначеності, оскільки пріоритетною його характеристикою, домінантою самого існування є визначена йому вищими силами всесвітня місія. І місія ця полягає в перериванні минулості попередньої історії шляхом імплементації в нього нового організатора земного життя всього сущого – московського помазаника божого. З цього часу скрізь і повсякчас третій Рим постає гарантом вічності, вмістилищем сокровенних знань про абсолютне.

Позиція Константинополя щодо «нового Риму» була чіткою і однозначною: він уже є, він існує і нікуди не зник; і це – Константинополь. А тому ніякого «третього» бути не може, сама думка щодо цього є блюзнірством. Це простежено, зокрема, у титулуванні сторін листування в часи Івана Грозного [14, с. 186–194; 15, с. 100–112]. Так, у січні 1557 р. цар надсилає патріарху Константинопольському Юсаафу листа, в якому іменує його «архієпископом Константинопольським і вселенським патріархом»; у листі-відповіді в грудні того ж року патріарх акцентує увагу, що він – «архієпископ Константинограда нового Риму і вселенський патріарх». І Москва мусила з цим погодитися, про що свідчить зворотна подячна грамота царя Івана IV, надіслана в 1564 р., в якій патріарх іменується належним чином із згадуванням «нового Риму». Це концептуальне розмежування продовжилось і в оформленні чинності Московського патріархату: в «Уложеній грамоті» 1589 р. простежується наполегливе бажання текстуально зафіксувати положення про Москву як третій Рим, причому відповідні слова самочинно вкладають в уста Константинопольського патріарха Ієремії. Натомість

в грецьких актах 1593 р. про підтримання цієї події жодного слова про новий, третій, Рим немає. Але Москва доклала максимум зусиль для того, щоб урівняти свої претензії на «римський» статус шляхом урівняння статусу московського предстоятеля церкви зі вселенським патріархом, тобто узаконити свої неправочинні дії, починаючи принаймні від 1448 р.

«*Духовні скрепи*». Вирішальну крапку в нероздільному злитті політики східного деспотизму та ідеології богообраності влади зробив Петро I, ліквідувавши главенство над церквою патріарха і передоручивши управління нею Синоду. Були зроблені директивні кроки щодо *повної імплементації РПЦ в структуру імперської виконавчої влади* як її невід'ємного офіційного складника. Петро I у 1701 р. скасував патріарше правління, а для керування церковними справами відновив Монастирський приказ; з 1721 р. цю функцію почав виконувати Святійший Синод. Сам імператор виступав при цьому як «крайней Судия сей Коллегии», а Синод набував статусу «правительствующего», тобто урядової структури. Так законодавчо було визначено і законодавчо закріплено місце РПЦ в системі управління імперією як одного з виконавчих відомств. Виробленням підготовчих документів керував глава «вченої дружини» імператора киянин Феофан Прокопович, який безуспішно намагався пом'якшити внутрішню ортодоксальність РПЦ. Втім саме цей філософ прислужився імператору ще й і в переписуванні історії, а саме: долучився до привласнення давньоукраїнського спадку і перейменування московії на росію як немовби спадкоємицю давньої Русі.

Так відбулося привласнення чужої культурної та історичної минушини і повне одержавлення церкви. Відтепер навіть гіпотетично не можна було уявити можливість будь-якої самостійної чи неузгодженої поведінки з владою носіїв «духовних скреп». Православна церква стала одним із структурних підрозділів державного управління і продовжує сумлінно виконувати свої функції наглядача за людськими душами і в нинішній час. Відтоді РПЦ функціонує як інструмент влади, використовуючи при цьому свої адміністративні, матеріальні, людські та догматичні ресурси для підтримки та реалізації політики російської держави.

РПЦ практикує насильницьке вторгнення в духовно-ціннісний світ особистості. Контроль над людською свідомістю своїм наслідком має формування певного духовно-практичного ставлення до світу, що проявляється не тільки у світоглядних переконаннях, але й у внутрішній потребі їх опредметнення, втілення в життя. А на практиці це втілюється у захопленні церковної території, майна та пастви церкви, відчуженні народу від його питомих традиційних цінностей. Яскравим прикладом цього постає рейдерське захоплення та використання у власних інтересах Київської митрополії.

Невід'ємною складовою діяльності РПЦ, а на практиці – її кінцевою метою, є встановлення повного і беззастережного контролю над захопленою імперією територією, яка на церковному жаргоні оголошується її канонічними володіннями. В реальному житті це означає взяття у власне повне користування матеріальних (природних та виробничих), людських та культурних ресурсів. При

цьому загарбаний ресурс трансформується у бажаному для РПЦ напрямку: матеріальний – для особистого та імперського збагачення, людський – для перетворення автохтонного населення у безвідмовну та слухняну юрбу виконавців та послухів, уніфікованих за своєю поведінкою, діями та мисленням, культурний – для підкріплення та нарощування власних ідеологем та наративів щодо винятковості «руського мира». Загалом функціонування РПЦ як невід'ємної складової частини імперського державного механізму позбавляє її права відносити себе до християнської віри в цілому, оскільки заповіді і приписи останньої використовуються нею всупереч самим церковним канонам.

Комуністична доктрина. Здавалося, були знайдені надійні ідеологема та механізми підтримки і забезпечення вічного існування Росії, та на заваді стали нові месіатворці. «Третій Рим» був вщент розтросчений і розтоптаний більшовиками «от Москвы до самых до окраин». Натомість на потребу зневіреним і здичавілим під час війни масам була кинута нова есхатологічна парадигма – ідея перемоги над злом і несправедливістю в одній, окремо взятій, країні під гаслами вічного блаженства. І розпочалося втілення в життя жажливої утопічної «примари комунізму».

Нова месіанська ідея знову визначала смисл і регламентувала все життя людей. Тоталітарне суспільство, з його абсолютною зневагою до прав і свобод людини, явило світові зразок того, як не слід, як не можна, як злочинно організовувати суспільний організм подібним чином. На жаль, можливість необмеженого права на грабунок та експропріацію однієї частини суспільства іншою зробила

запропоновані ідеї досить популярними не лише в росії, але і в багатьох інших країнах світу. Відтак цьому сприяли принадливі гасла та обіцянки від нових правителів, на спокусливість яких піддалося чимало простого люду.

Більшовики запрягались, що вони взагалі заперечують релігію з усіма її атрибутами, але натомість вибудували і втілили в життя власну догматичну доктрину, яка має всі ознаки «опіуму для народу», тобто віровчення. Марксизм-ленінізм у своєму повсякденному бутті продемонстрував всі ознаки такої світоглядно-ідеологічної конструкції, як «світська релігія». Існувало власне «священне письмо» – твори класиків-основоположників, цитування чи тлумачення яких жорстко відстежувалось системою. Різноманітні ухили, праві та ліві, ставали формальною причиною для масових репресій, а за лояльністю всіх інших громадян повсякденно пильнувала цензура та каральні органи. У засновників були і свої «апостоли» – ближні і дальні (як 12 і 70 у християнстві): перші, з найближчого оточення Ульянова, самі отримали його благословення у відомому передсмертному листі, другі – виростили, мов гриби, по всьому світу, де особливо «поталанило» деяким (якщо не сказати – багатьом) країнам Азії та Африки. Останні, на зразок Кім Ір Сена, Мао Цзедуна чи Пол Пота, заповзятливо кинулись створювати власні «євангелія» з неодмінним подальшим втіленням їх у життя. Наслідки тамтешнього «червоного терору» також добре відомі.

Система ретельно пильнувала, щоб у країні не було не тільки інакодійців, але й інакодумців, щоб ніхто не мав ніякої можливості знаходитись поза межами комуністичних ідей та символів. А тому

по всій країні розкинулось безмежне море кодифікованого предметного втілення нового вчення. Міста, села, вулиці, парки, сквери, заклади культури, освіти та спорту, все, що було простором життя людей, було поіменовано чи переіменовано на новий лад, повсюди були понатикані нові ідоли-вистукани – монументи, скульптури, меморіали тощо, всі залюднені громадські місця чи споруди прикрашались партійними портретами та лозунгами. Не обійшли увагою і місця, де людина працює, вчиться, відбуває покарання, скрізь, навіть на тваринницькій фермі, мусили бути «ленінські» куточки, своєрідний аналог християнської каплички, де пильне око вождя ні на мить не давало змоги забути людям, в якій країні вони живуть. А в інший, потойбічний, світ верховні гегемони «пролетаріату» відправлялись мов небожителі. Подібно до єгипетських фараонів тіла їхні муміфікували і, тепер вже «нетлінні», останки розміщували в мавзолеях для всезагального поклоніння.

Прості ж люди отримували в користування ідею про комунізм як про смисл і мету життя, якій треба служити, незважаючи ні на які труднощі, до останнього власного подиху. Щоправда, «благоденствіє» було обіцяно в далекому майбутньому, а доти слід мобілізуватись, служити і терпіти. А щастя, мовляв, неминуче прийде, воно не за горами, воно настане, якщо не для теперішнього, то для наступних поколінь. «Найщедрішим» з вождів виявився Микита Хрущов, який обіцяв настання комунізму «всього-на-всього» через двадцять літ. Самі ж собі нові земні владика та їхня номенклатурна челядь не відмовляли ні в чому – земний рай вони хотіли мати і мали, тут і тепер.

Фашизм. Неважко переконатись, що для деспотичного російського режиму сам зміст ідеології має загалом не завжди першорядне значення, оскільки на передній план проступає безумовність дії настанов та розпоряджень від існуючої влади. А тому, наприклад, для імперців, котрих потурили з росії більшовики, досить привабливими виявилися ідеї модного в Європі після Першої світової війни фашизму. Як відомо, зародився він в Італії, але незабаром поглинув і свідомість німецьких бюргерів, знайшов послідовників на Піренєях та Балканах. І це було своєрідною реакцією на виживання, спробою затамувати психологічну травму після поразки у війні. Так само потребувала реваншу і російська еміграція, і один із шляхів до цього вона побачила в доктрині фашизму. Наприкінці 20-х років партійні осередки виникали майже у всіх місцях її масового розселення, включно з Маньчжурією. Були створені російська фашистська партія, національна організація російських фашистів, союз фашистської молоді та інші об'єднання, з'явилися численні друковані органи [8]. Своєрідним маніфестом цього напрямку став анонімний документ під назвою «Основні начала російського фашизму. Тези російського фашиста», видрукуваний монархічним видавництвом «Ключ», «органом національного визволення під прапором національної диктатури», без вказівки на місце та рік видання. Подібна конспірологія, очевидно, мала надати цій писанині статусу палімпсестів, вічної істини. Але тези виявилися все тими ж шовіністично-імперськими догмами.

Вихідна мета – повалення радянської влади та відновлення російської національної держави. Цю державу має

будувати «нація» – «особливий духовний організм з інтересами, завданнями і засобами дії більш високими, ніж в окремих особистостях, союзів і племен, що входять до її складу» [1, с. 6]. Отже, індивідуальне, родове та етнічне має бути підпорядковане загальноімперському, і це є наріжним каменем побудови деспотичної держави. І дійсно, як проголошується далі, російським фашистам абсолютно байдуже, яка політична система буде проголошена, чи то монархія, чи навіть республіка: «він керується в цьому важливому питанні лише інтересами держави» [1, с.15]. Тобто головне в цій справі – таки диктатура, але вже не міфічного пролетаріату, а «істинних патріотів». Як мовлять сучасні «хороші росіяни» (ті ж самі мігранти-втікачі від режиму), ми з супротивниками путінізму – до «першого повороту», тобто його повалення, а далі знову будемо налаштувати свою «велику і неделімую», але вже під своїм зверхництвом.

Висновки. Асоціативний термін *рашизм* є похідним від *раша* та *фашизм*, насамперед – для засвідчення глибинної єдності політики сучасного російського режиму із злочинами нацизму. В суспільній свідомості цей термін легітимізувався саме для означення політичної ідеології та суспільної практики путінізму, котрі включають автократизм та тоталітаризм в управлінні суспільством, терор, насильство, геноцид та інші злочини проти людяності у взаєминах з об'єктами їхньої агресії. До політико-правового поля поняття *рашизм* ввела Верховна Рада України. 14 квітня 2022 р. відповідною постановою ВР України російська федерація була оголошена державою-агресором, а 2 травня 2023 р. українським парламентом рашизм був

визнаний державною ідеологією агресора. Таким чином, було окреслено смислове поле цього поняття і надано йому юридичну кодифікацію.

Для російської держави в усіх її історичних політичних формовтіленнях (ханство–царство–імперія–союз–федерація) ідеологічний інструментарій впливу завжди увіходив до стратегічного арсеналу її експансіоністських просувань. При цьому сам зміст відповідних ідеологем міг бути варіативним, залежно від ситуативних обставин. За часів Чингіз-хана цю функцію виконували приписи «Яси», в християнізованих улусах Золотої Орди (на московщині) – ортодоксальне православ'я, в СРСР – марксизм-ленінізм, в сучасній рф – еkleктична суміш того й іншого у вигляді «духовних скреп» з додатком персоналізованого автократизму. Відповідні функціональні структури влади вживлювали такі матриці в реальне буття суспільства, користуючись своїми специфічними засобами і підходами, втілюючи таким чином в життя стратегії і стратегіями політики режиму. Подібна експансіоністська практика діяльності імперії триває і в нинішній час, що, безумовно, вимагає не лише належних політико-правових дій суб'єктів міжнародних відносин, але й чіткого усвідомлення власне тих вихідних підстав, котрі уможливають/приводять до подібного перезавантаження сутнісних ознак тих соціумів, котрі стають об'єктами агресивних, меркантильних інтересів кремля.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вериста. Основные начала российского фашизма. Без м. в. та р. в. [Париж, 1932-?]. Издание «Ключ». 14 с.

2. Вернадский В. Г. Монголы и Русь. Пер. с англ. Е. П. Бронштейна, Б. Л. Губмана,

О. В. Строгановой. Тверь: ЛЕАН; Москва: АГРАФ, 1994. 480 с.

3. Вернадский Г. В. Русская история. Учебник. Москва: Аграф, 1997. 544 с.

4. Войтович Л. В. Нащадки Чингіз-хана: вступ до генеалогії Чингізидів-Джучидів. Львів: [Б. в.], 2004. 248 с.

5. Горбулін В., Бадрак В. Над прірвою. 200 днів російської війни. Київ: Вид-во «Брайт Букс», 2022. 280 с.

6. Гумилев Л., Панченко А. Чтобы свеча не погасла: Диалог. Ленинград: Сов. писатель, 1990. 128 с.

7. Гуцало Є. Ментальність орди: статті. Київ: Києво-Могилянська академія, 2007. 269 с.

8. Заборонити рашизм / В. Огнев'юк, В. Андреев, В. Брехуненко, М. Відейко, Б. Гуменюк, І. Гирич, Л. Масенко, Ю. Митрофаненко, В. Огризко, О. Палій, В. Піскун, П. Полянський, В. Сергійчук, П. Чернега; за заг. ред. В. Піскун. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2023. 252 с.

9. Конквест Р. Жнива скорботи: радянська колективізація і голодомор / пер. з англ. Київ: Либідь, 1993. 384 с.

10. Крисаченко В. С. Російська політика геноциду: об'єкти, інтереси, стратегія. *Політологічний вісник*. Зб. наук. праць. Київ: ІНТАС, 2019. Вип. 83. С. 26–39.

11. Крисаченко В. С. Офіційний історичний наратив Росії як інструмент агресії: конструювання та об'єктивація. *Українознавство*. 2020. № 3 (76). С. 124–146.

12. Крисаченко В. С. Російська стратегія геноциду української нації: московські злочинні «хвилі» голодоморів. *Українознавство*. 2022. № 2 (83). С. 96–120.

13. Літопис Руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; відп. ред. О. В. Мишанич. Київ: Дніпро, 1989. XVI+591 с.

14. Огієнко І. І. Українська церква: нариси з історії Української православної церкви: у 2 т. Т. 1–2. Київ: Україна, 1993. 284 с.

15. Ортинський І. Хрищення, хрест та харизма України. Рим–Мюнхен–Фрайбург: Вид-во оо. Салезіян, 1988. 204 с.

16. Попович М. Червоне століття. Київ: АртЕк, 2007. 888 с.

17. Постанова Верховної Ради України Про Заяву Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження заasad і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких» від 2 травня 2023 р. № 3078-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3078-20#Text>

18. Режим Путіна: перезавантаження-2018 / М. М. Розумний (заг. ред.), Я. В. Бежежний та ін. Київ: НІСД, 2018. 480 с.

19. Снайдер Т. Шлях до несвободи. Росія, Європа, Америка / пер. з англ. Львів: Вид-во «Човен», 2020. 392 с.

20. Филофей, игумен. Послание великому князю Василию об исправлении крестного литературы знамения и о содомском грехе. *Памятники литературы Древней Руси. Конец XV – первая половина XVI века* / вступ. ст. Д. С. Лихачева; сост. и общая ред. Л. Дмитриева и Д. С. Лихачева. Москва: Худож. лит., 1984. С. 436–441.

21. Филофей, игумен. Послание о неблагоприятных днях и часах. *Памятники литературы Древней Руси. Конец XV – первая половина XVI века* / вступ. ст. Д. С. Лихачева; сост. и общая ред. Л. Дмитриева и Д. С. Лихачева. Москва: Худож. лит., 1984. С. 442–455.

REFERENCES

1. VERISTA (1932). *Basic Principles of Russian Fascism*. Without m. in. and r. v. [Paris, 1932-?]. “Klyuch” Edition. 14 p. [in Rus.]
2. VERNADSKYI, H. (1994). *The Mongols and Russia*. Tver: LEAN, Moscow: AGRAF. 480 p. [in Rus.]
3. VERNADSKYI, H. (1997). *Russian History*. A Textbook. Moscow: AGRAF, 544 p. [in Rus.]
4. VOITOVYCH, L. (2004). *Descendants of Genghis Khan: an Introduction to the Genealogy of the Genghis-Juchids*. Lviv: [B.v.], 248 p. [in Ukr.]
5. HORBULIN, V., BADRAK, V. (2022). *Over the Abyss 200 Days of the Russian War*.

Kyiv: Bright Books Publishing House, 280 p. [in Ukr.]

6. GUMILEV, L., PANCHENKO, A. (1990). *So that not Extinguished the Candle: A Dialogue*. Leningrad: Soviet Writer, 128 p. [in Rus.]

7. HUTSALO, Ye. (2007). *Horde Mentality: Articles*. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy, 269 p. [in Ukr.]

8. OHNEVIUK, V., ANDRIEIEV, V., BREKHUNENKO, V., et al. (2023). *Ban Rashism*. (2023). Kyiv: Borys Hrinchenko Kyiv University, 252 p. [in Ukr.]

9. KONKVEST, R. (1993). *Harvest of Sorrow: Soviet Collectivisation and Famine*. Kyiv: Lybid, 384 p. [in Ukr.]

10. KRYSAHENKO, V. (2019). Russian Policy of Genocide: Objects, Interests, Strategy. *Political Bulletin*. Collection. of Scientific Works. Vol. 83, Kyiv: INTAS, pp. 26-39. [in Ukr.]

11. KRYSAHENKO, V. (2020). The Official Historical Narrative of Russia as an Instrument of Aggression: Construction and Objectification. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), № 3 (76), pp. 124-146. [in Ukr.]

12. KRYSAHENKO, V. (2022). Russian Strategy of Genocide of the Ukrainian Nation: Moscow’s Criminal “Waves” of the Holodomors. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), № 2 (83), pp. 96-120. [in Ukr.]

13. MYSHANYCH, O., ed. (1989). *Chronicle of Rus*. Kyiv: Dnipro, XVI+591 p. [in Ukr.]

14. OHIENKO, I. (1993). *The Ukrainian Church: Essays on the History of the Ukrainian Orthodox Church*: in 2 Vol. Vol. 1-2. Kyiv: Ukraine. 284 p. [in Ukr.]

15. ORTYNSKYI, I. (1988). *Baptism, Cross and Charism of Ukraine*. Rome-Munich-Freiburg: Salesian Publishing House. 204 p. [in Ukr.]

16. POPOVYCH, M. (2007). *Red Century*. Kyiv: ArtEk, 888 p. [in Ukr.]

17. *Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine On the Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine “On the Use of the Ideology of Rashism by the Political Regime of the Russian Federation, Condemnation of the Foundations and Practices of Rashism as Totalitarian and Misanthropic” as of May 2, 2023. № 3078-IX.* [online] Available

at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3078-20#Text>. [in Ukr.]

18. ROZUMNYI, M., ed, et al. (2018). *Putin's Regime: Reboot-2018*. Kyiv: NISS, 480 p. [in Ukr.]

19. SNYDER, T. (2020). *The Road to Unfreedom. Russia, Europe, America*. Lviv: Choven Publishing House, 392 p. [in Ukr.]

20. PHILOTHEUS (1984). Message to the Grand Duke Vasiliy on the Correction of the Sign of the Cross and on the Sin of

Sodom. *Monuments of Literature of Ancient Rus. The End of the 15th – the First Half of the 16th Century*. Moscow: Khudozhestvennaya Literatura Publishing House, pp. 436-441. [in Rus.]

21. PHILOTHEUS (1984). A Message on Unfavorable Days and Times. *Monuments of Literature of Ancient Rus. The End of the 15th – the First Half of the 16th Century*. Moscow: Khudozhestvennaya Literatura Publishing House, pp. 442-455. [in Rus.]

Нинішня російсько-українська війна є продовженням системної стратегії російської імперії на підкорення України та знищення її ідентичності. Ідеологія цієї політики живиться традиційними історичними наративами московії, актуалізованими згідно з реаліями сьогодення. Знання про сутнісні риси та підвалини дій агресора є важливим для розбудови концепції національної безпеки України, пошуку ефективних моделей опору супротивнику та досягнення перемоги у протистоянні з ним.